

автобиографических произведений писателей, которые входят в круг чтения младших школьников, определены методические подходы к работе с автобиографиями на уроках литературного или внеклассного чтения.

Ключевые слова: автобиографическое произведение, писатель, биография, понимание, методика, начальная школа.

The article regards the possibility of using the means of the autobiographical works in the primary school. The principles of the text selection are revealed in the paper as well as the list of the autobiographical works by the writers, read by the elementary school students. The article defines methodological approaches to studying the autobiographies during the lessons of literary or extracurricular reading.

Key words: autobiographical work, writer, biography, comprehension, methodology, elementary school.

821.131.1.09–[82–31+82–343](087.5)

Єременко О. Р.

ДИВОСВІТ ДИТИНИ В ПОВІСТІ-КАЗЦІ «МІЙ ДІДУСЬ БУВ ЧЕРЕШНЕЮ» АНДЖЕЛІ НАНЕТТІ

У статті розглянуто жанрово-стильову специфіку повісті-казки «Мій дідусь був черешнею» А. Нанетті. Увагу зацентовано на особливостях дитячого світосприйняття/світорозуміння непростих стосунках дітей і дорослих, художньо змодельованих талановитою італійською письменницею.

Ключові слова: метаморфоза, часопросторовий континуум, ретроспекція, емоційний дискомфорт.

На «Книжковому Арсеналі–2016» в перекладі українською мовою з'явилася популярна у світі, але досі не znana в Україні книга італійської письменниці А. Нанетті з інтригуючою назвою «Мій дідусь був черешнею». Віриться, що українські читачі – і юні, і дорослі – «одним подихом» читатимуть цю повість-казку, позаяк її автор зуміла «вбудувати» магнетизуючий дивосвіт дитинства, в якому химерно переплітається реальне й ірреальне, «оживають» пізнавані ситуації й події, дитячі радощі та страхи. Письменниця, твори якої критики називають початком нової італійської літератури для дітей, наділена незвичайним рідкісним даром – ставати дитиною, повертатися до своїх витоків, де жили дідусі/бабусі, де було весело й сумно, де говорили тварини й дерева, де малими вчилися пізнавати/осмислювати довколишній світ.

Мета статті – з'ясувати жанрово-стильові особливості означеного твору, дослідити феномен дитячого дивосвіту, створеного А. Нанетті.

Назва книги – «Мій дідусь був черешнею» – символічно-метафорична: це і дерево пізнання – дідусь Оттавіано, котрий любив і дбайливо доглядав черешню, а єдиного внука Тоніно вчив не тільки дивитися, а й бачити, не лише слухати, а й чути доквілля; і Феліція-черешня, посаджена в честь народження донечки; і символічне втілення сім'ї; і водночас – могутнє дерево життя, що міцними узами єднає предків і нащадків. У метаморфозному заголовку повісті-казки – ключ до

розуміння її змісту: улюблений онуком дідусь по смерті перетворився в черешню, адже «доки тебе хтось любить, померти неможливо» [3, с. 52]. Оповідь вкладає уста дев'ятирічного Тоніно, котрий згадує про те, що було раніше, осмислює теперішнє й вимірює прийдешнє.

Книга чітко й логічно структурована. Вона складається з восьми розділів із велемовними назвами: «Дідусь Оттавіано», «Бабця Теодолінда», «Город», «Скалка в серці», «Карнавал», «Безбарвний дім», «Фотографії», «Черешня». Такий поділ на розділи, що водночас виступає своєрідним планом тексту, безсумнівно, полегшує й зорганізовує дитяче читання. Посвятою – «Моїм названим дідусеві з бабцею і дідусям та бабцям моїх дітей» – письменниця акцентує на часовій тяглоті, духовній тривкості й особистісній важливості родової пам'яті.

Макросвіт чотирирічного Антоніо складається із двох хронотопних локусів: сільського – затишного, привабливого, чарівного, де живуть дідусь-дивак Оттавіано і бабця Теодолінда, на великих і м'яких грудях котрої малому «хотілося вмотитися і тихенько спати хоч би й ціле життя» [3, с. 10], а ще – розкішна черешня Феліція, город, кури й гуси, які вміють розмовляти і розуміють своїх господарів, не подібних «ні на кого, навіть на своїх сусідів» [3, с. 5]; в іншому – урбаністичному – часопросторовому континуумі живуть дідусь Луїджі і бабця Антоньєтта, котрим властива «душевна сліпота», неухважність і навіть байдужість до внука. На думку Тоніно, вони «були точнісінько такі ж, як і решта міського люду» [3, с. 5]; левову пайку їхнього часу забирав «напівпес» Флопі, до котрого старі ставилися, «мов до дитини, яка, до того ж, трохи несповна розуму» [3, с. 17]. У міській багатоповерхівці точаться суперечки між вічно заклопотаними роботою батьками, тут треба відвідувати ненависний дитсадок, згодом – школу.

Однак у центрі всесвіту Тоніно – незабутній дідусь Оттавіано і посаджене ним черешневе деревце Феліче (у перекладі – щасливий), котре стало членом родини, бо мама, названа Феліцією, «черешнею росли разом» [3, с. 10]. Лінія ретроспекції фіксується в дитячій пам'яті родинними світлинами: на першій – дитинча-черешенька має лишень три гілочки, що символізують молоде подружжя і їхню донечку; згодом – дівчинка на гойдалці, підвішеній до найтовщої гілки; на весільних фото хлопчик вдивлявся у щасливі обличчя своїх батьків під розквітлою Феліцією. Світлини/кадри створюють кінематографічний ефект, поєднують минуле й сучасне; напливаючи і змінюючись, вони допомагають «вибудувати» реально-фантастичний світ дитинства.

Колажність дійсності, змонтованої за принципом кадрування подій, увиразнюють і малюнки художниці А. Стефурак, що, як і обкладинка книги, виконані в пастельних кольорах, у статичній манері дитячого малювання. Завдяки ілюстратору й майстерному перекладу А. Маслюха, котрий зумів точно відчутти й передати стилістику та настроєвість тексту, оповідь українською мовою ніби оживає, а герої стають близькими й дорогими.

Автор порушує у творі низку складних життєвих проблем, поданих крізь призму сприйняття/осмислення дитини: життя і смерть, екологія душі й довкілля, стосунки дорослих і дітей, розлучення батьків тощо. Загальна тональність повісті-казки радісна, хоча розповідається в ній про серйозні речі, інколи – з долею іскрометного гумору, гострого дотепу, часом – їдкої іронії.

Проблема втрати рідних людей – болюча для всіх, особливо ж – для дітей. Старенька Теодолінда хворіє, відтак Тоніно з мамою приїздять до села щотижня.

Малий мріє, аби «бабця не видужала ніколи» [3, с. 20], бо ж йому так хочеться частіше відвідувати гостинну оселю, де завжди чекають доброта й любов. Бабусиною пристрасною були кури, вона «знала кожну з них, називала на ім'я, хвалила і картала» [3, с. 17]. Та понад усе господиня захоплювалася гусьми, вважаючи їх «кмітливішими за людей» [3, с. 18]. Улюбленицею бабусі була велика і гладка Альфонсина, котра розуміла все й дозволяла пестити гусенят.

Після смерті Теодолінди, коли Антоніо розповіли, що бабця поїхала в далеку мандрівку й більше ніколи не повернеться, обурений хлопчик вигукнув: «Як поїхала?!... А чому вона нічого мені не сказала, не попрощалась зі мною?! І що тепер буде з Альфонсиною» [3, с. 24]. Вразливий Тоніно почувається зрадженим, обдуреним. У день похорону він заплутується остаточно: якщо бабця помандрувала на небо, то чому її «в дерев'яному ящику, на який наклали купу квітів, ... несуть на цвинтар» [3, с. 24]. Дитина не сприймає смерть, не може вповні осмислити, що бабця пішла за життєвий пруг, тому крізь сльози й відчай кричить: «Я вам не вірю! Ви всі брехуни! Де бабця?» [3, с. 25]. І тільки Оттавіано, котрий найкраще розуміє зрозпаченого внука, позаяк має з ним повний духовний і емоційний контакт, приносить дитині полегкість, пояснивши, що Теодолінда залишила замість себе Альфонсину і просила, аби «всі дбали про неї – так, ніби це сама бабця» [3, с. 25].

Відомо, що природовірство, будучи органічною рисою давніх вірувань, відбилася у фольклорі та літературі багатьох народів. Фантастичні перетворення людини у природний об'єкт найчастіше відбуваються на межі життя і смерті (згадаймо: «Багач із Кельна» Е. Гейбеля, «Лілея» К. Ербена, «Ластівка» М. Костомарова, «Верба» С. Руданського, «Тополя» Т. Шевченка). У цих творах метаморфоза – останній засіб самозбереження, що має на меті підтримати життя, яке інакше б обірвалося від страждань. У реальному житті настала б фізична смерть, у художньому творі її замінила метаморфоза.

Сюжет повісті-казки А. Нанетті цементує зооботаноморфне перевтілення: бабця Теодолінда по смерті перетворилася на гуску Альфонсину, а дідусь Оттавіано став черешнею. Такий метаморфозний евфемізм має терапевтично заспокійливу дію на малого Тоніно, котрий довго міркує, а потім кладе до кишень дідусевого піджака по черешневому листочку й пір'їні. Хлопчик усвідомлює життєву істину: найдорожчі – дідусь, котрий любив дружину й черешню, і бабуся, яка кохала свого обранця і плекала Альфонсину, завжди, навіть «на небі», мають бути разом.

Зретардований «історіями-в-історії» сюжет книги А. Нанетті конденсує мудру життєву філософію, домінантною рисою якої є екологія душі й довілля. Відкрита й чутлива душа дитини сприймає все по-особливому, бо тільки починає входити у світ стосунків людини і природи, що повниться барвами, рухами, ритмами і звуками. Жадібний до нових знань і вражень хлопчик відкриває світ із допомогою мудрого наставника Оттавіано, який дає добру поживу дитячій уяві. У доступній для малого формі дідусь пояснює складні поняття, вчить спостерігати, аналізувати й узагальнювати. Невгамовний темперамент і невичерпну фантазію малюка він делікатно спрямовує у правильне русло. Затуливши внуку оченята, дідусь змушує його почути й уявити: тут, між листям Феліції, синичка годує пташенят, а там гудуть працівниці-бджілки, повертаючись до вулика «з повними животами» [3, с. 29]. Згодом онук із теплотою згадуватиме: «Він навчив мене слухати, як дихають дерева» [3, с. 30]; «... він учив мене літати» [3, с. 51].

Гра для дитини – реальна дійсність, і добре, коли в ній задіяні уважні дорослі. Дідусь Оттавіано, допомагаючи Тоніно пізнавати життя, займав позицію внука, що дозволяло йому ввійти у світ дитячих переживань і духовних цінностей. Він не приборкував уяву хлопчика, а виховував емоційне начало, що породжувало в душі дитини спектр переживань – подив, радість, захоплення, співчуття, вміння любити і прощати близьких, відгукуватися на чужу біду, допомагати. Діти лише опановують «азбуку почуттів», завдання ж дорослих – підтримати їх у цьому. Цілком слушно зауважував В. Сухомлинський, що дитинство – це справжнє, самобутнє й неповторне життя, і від того, як воно минуло, «хто вів за руку в дитячі роки, що ввійшло в розум і серце з навколишнього світу – від цього багато залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [2, с. 10].

Дитинство, як і життя, не може бути безжурним і безхмарним. Якщо в селі, у просторі дідусевих хати/подвір'я/городу/річки маленький герой відчувається затишно, то в місті він відчуває емоційний дискомфорт. Складна гама почуттів сповнює душу Тоніно, коли міські дідусь і бабця вирушають на прогулянку із Флопі, а втомлена роботою мама нервово зауважує: «Ну-от, собака їм дорожчий за внука» [3, с. 6]. У серці дитини наростає тривога, і хлопчик зізнається: «...мене це дуже непокоїло, і часто я навіть перестав плакати. Адже Флопі з тим своїм круглим, ніби футбольний м'яч, животом і рахітичними лапами, був страшенно бридкий, і я лякався: невже я ще гірший за нього?» [3, с. 6]. Письменниця ніби простежує процес «народження» дитячих комплексів, а, як відомо, всі дорослі комплекси родом із дитинства.

У дитячому садку, а потім і в першому класі хлопчик відчуває незрозуміння з боку вчительки й однолітків, тому інколи вдається до хитрощів («живіт болить»), аби не йти до школи. «У перші місяці заняття взагалі здавалися мені справжнісінькими тортурами» [3, с. 47], – з боєм констатує першокласник. Дитячий світ Тоніно – незрозумілий і неприйнятний для чужих – і дорослих, і дітей, про що свідчить ситуація на уроці:

«Я писав: „Дідусь говорить з Альфонсиною”.

– Хто така Альфонсина? – питала вчителька.

– Гуска.

І всі сміялися (курсив – О. Є.)

„Дідусь вилазить на черешню, як мавпа”.

– Треба казати: „Дідусь спритно вилазить на черешню”, – виправляла вчителька. *І всі сміялися.*

„Гілки у Фелічії всі рожеві”

– Феліція? А хто це? Черешня?

І всі сміялися.

Врешті-решт я вже й не знав, про що маю писати, і весь час боявся, що з мене знову будуть сміятися» [3, с. 47–48].

Трикратним рефреном письменниця наголошує: сміх і глузування сіють у дитячій душі розгубленість, невпевненість у власних здібностях і врешті збайдужіння (пригадується героїня оповідання «Дзвоник» Б. Грінченка). І знову на допомогу внуку приходить Оттавіано, котрий, переодягнувшись у Святого Миколая, розповів дітям про незвичайні пригоди Тоніно в селі, викликавши в однокласників подивування, захоплення й навіть заздрість.

Автор торкається тривалий час табуованої в дитячій літературі проблеми, що особливо болюча для дітей, – розлучення батьків. Письменниця відтворює

трагедію маленької людини, яка часто винить себе, спостерігаючи, як сперечаються, сваряться, ображають одне одного або просто мовчать найдорощчі люди. Світ почуттів дорослих часом видається дитині надто складним і хаотичним. «Наш дід іноді нагадував справжнісіньку божевільню! Щоб якось порятуватись, я часом просто затуляв собі вуха і йшов до кімнати, а там думав про щось своє або малював» [3, с. 45], – говорить Тоніно. Точність художньо змодельованої письменницею ситуації потверджують і слова видатного спеціаліста з дитячої психології Жана Піаже про те, що дорослий світ не ворожий дитині, але однаково чужий і незрозумілий [див. про це: 2, с. 13]. Маленький герой повісті-казки А. Нанетті розгублено зазначає: «Я зрозумів, що вже геть нічого не розумію» [3, с. 23].

У межовій для дитячої психіки ситуації рятівними стають оніричні видіння, в яких «живуть» люблячі дідусь Оттавіано й бабця Теодолінда, а події найчастіше відбуваються у кроні Фелічії. У сновидіннях малого реальний світ переплітається з ілюзорним. Дитяча душа «пам'ятає» відчуття волі, польоту, даровані дідусевою підтримкою й вірою у спритність і силу внука, тому радісні спогади оприявлюються в чарівному сні: «... ми з дідусем на черешні: гоїдаємося на гілках, немов ті гімнасти на трапеції цирку. Дідусь висить вниз головою на найвищій гілляці, а я тримаюся за його руки. Він гоїдається туди й сюди, розгоїдується щораз сильніше й сильніше і раптом підкидає мене вгору, до неба. Я лечу ніби птах, широко розвівши руки, а дідусь посміхається мені знизу» [3, с. 41].

Сни хлопчика виконують пролептичну функцію, позаяк «випереджають» реальні події, натякають на те, що станеться пізніше. В оніричних видіннях Тоніно трансформуються події його життя: по смерті бабусі дідусь тяжко засумував, тому малий, не розуміючи, що це неможливо, прагне витягнути йому «скалку» із серця. Це щире бажання увиразнюється уві сні, наділеному функцією пророцтва: весела Теодолінда (зауважмо: чомусь «одягнена в білий лікарський халат» [3, с. 73]), пообіцявши витягнути «скалку», «висмикнула в Альфонсини з крила пір'їну і почала його (дідуся – О. Є.) лоскотати, а він сміявся» [3, с. 73]. Коли ж подивований Тоніно запитав, чи витягнула вона ту «скалку», бабця не відповіла. Вони просто зникли, розчинившись у повітрі. У сонній візії, на рівні підсвідомості, дитина шукає вихід зі складної життєвої ситуації, адже сон, за Фройдом, – це «аварійний люк або запобіжний клапан, через який витіснені бажання, страхи чи спогади знаходять вихід у свідомість» [див. про це: 1, с. 118].

Остаточно здоров'я дідуся підкосила звістка про те, що частину городу, де росла Фелічія, експропріює муніципалітет, оскільки там незабаром проляже автострада. Від горя й самотності старий захворів і його відвезли до «безбарвного» дому.

Опосередковано впливає на розгортання сюжету промовиста кольористика, що, як і сновидіння, готує читача до сприйняття подальших подій. Довгих чотири місяці Оттавіано пролежав «у цілковито білій палаті, у глибині білого коридору» [3, с. 99], де в білому взутті й одязі ходили медсестри, де «білили матові шибки» [3, с. 99]. Як відомо, білий колір символізує чистоту, безвинність, але водночас холод (колір снігу), очевидно, тому й дідусь запам'ятався онуку «білим – як кімната, медсестра і вся та лікарня» [3, с. 100].

Після смерті Оттавіано і довгої судової тяганини Феліцію постановили зрубати. Тоніно намагається по-дитячому протистояти рішенню суду.

Детективно-пригодницькі, злегка іронічні нотки звучать в епізоді, де хлопчик міркує, як «вбити поліціанта, забрати в нього пістолет, а тоді побігти додому, щоб застрелити тих двох» [3, с. 122]. В екстремальній ситуації Тоніно знову бачить видіння, в якому з дідусем розкошує у листі Феліції; він літає-росте, а Оттавіано меншає і зникає з очей. «„Дідусю, де ти?“ – закричав хлопчик. „Я тут, Тоніно, тут, з тобою“, – відповів дідусів голос» [3, с. 117–118]. Старий Оттавіано назавжди залишиться у пам'яті вдячного внука. Світлий образ дідуся буде асоціюватися з черешнею, якій загрожує небезпека.

Щоб порятувати Феліцію, хлопчик приймає життєво важливе рішення: миттєво видряпується на верхівку черешні й ціною неймовірних зусиль, незважаючи на подряпані до крові руки, голод, холод, втому, накази поліцейських, рятує дерево роду, яке «примирило» його сім'ю. «Ми знову живемо всі разом» [3, с. 131], – радісно повідомляє він читачам. Уже 9-річний Тоніно, від імені якого ведеться оповідь, не дозволяє друзям вилазити на черешню і мріє про той час, коли його мала сестричка Корінна підросте, аби навчити її всього того, чого навчив його дідусь: розуміти і любити докільля.

Анджела Нанетті – тонкий психолог і знавець вразливої дитячої душі. Письменниця віртуозно проникає у внутрішній світ маленького героя, ставить його в непрості життєві ситуації; увиразнює соціум із дитячої точки зору. Виховні, повчальні моменти так вдало «вживлені» в контекст книги, що дитина засвоює їх, робить необхідні висновки, сама того не помічаючи. Дорослим читачам, котрі, безсумнівно, глибше декодують текст, повість-казка італійської письменниці не тільки нагадає власне дитинство, а й змусить задуматись над проблемами виховання власних дітей/онуків.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / Баррі Пітер. – К. : Смолоскип, 2008. – 355 с.
2. Діалоги про виховання: книга для батьків / [упоряд. О. Г. Сverdlova]. – К. : Рад. Школа, 1985. – 304 с.
3. Нанетті А. Мій дідусь був черешнею / Анджела Нанетті. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 135 с.
4. Barri P. Vstup do teorii: literaturoznavstvo i kulturologiya / Barri Piter. – K.: Smoloskip, 2008. – 355 s.
5. Dialogi pro vihovannya: kniga dlya batkiv / [uporyad. O. G. Sverdlova]. – K.: Rad. Shkola, 1985. – 304 s.
6. Nanetti A. Miy didus buv chershneyu / Andzhela Nanetti. – Lviv: Vidavnitstvo Starogo Leva, 2015. – 135 s.

В статтє рассмотрено жанрово-стилевою специфіку повісти-казки «Мой дедушка был черешней» А. Нанетти. Вниманіє акцентировано на особенностях детского мировосприятия/миропонимания, непростых отношениях детей и взрослых, художественно смоделированных талантливой итальянской писательницей.

Ключевые слова: метаморфоза, временнопространственный континуум, ретроспекция, эмоциональный дискомфорт.

The article deals with the specifics of the genre-meaning of the story-tale «My grandfather was a cherry» by Angela Nanetti. It puts more emphasis on the specifics of the children's worldview/outlook, uneasy relationship between children and adults artistically modeled by the talented Italian writer.

Key words: metamorphosis, time-spatial continuum, retrospection, emotional discomfort.